

PAKOLAISEN KUOLEMA

Walter Benjamin

(1892–1940)

Tilanteessa, josta ei ole ulospääsyä, minulla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin lopettaa se. Elämäni loppuu pienessä kylässä Pyreneillä, jossa kukaan ei tunne minua. Pyydän teitä välittämään ajatukseni ystävälleni Adornolle ja selittämään hänelle tilanteen johon jouduin. Minulla ei ole tarpeeksi aikaa jäljellä kirjoittaakseni kaikkia niitä kirjeitä, joita haluaisin. (Port-Bou 25.9.1940, Walter Benjamin.)

Mise en scène on kuin klassisesta sodanjälkeisestä jännityselokuvasta, vaikka juoni itsessään onkin ikivanhan tarinan toistoa: juutalaispakolaisten exodus poliittisen imperiumin vainon alta. Kansallissosialistisen Saksan joukot ovat vyöryneet Euroopan ylitse tarkoituksenaan perustaa Egyptin tuhatvuotiset valtakunnatkin voittava uusi moderni imperiumi. Pieni juutalaisryhmä pakenee Pyreneiden vuoristossa Ranskasta kohti Espanjaa. Sieltä he voisivat jatkaa matkaansa Portugalin kautta turvaan modernin luvattuun maahan, Yhdysvaltoihin. Päältä päin kaikki näyttää rauhalliselta. Vuoriston monumentaalisuus, joka on inspiroinut natsiteoreetikkojen *hybristä* maailmanvalloituksesta, näyttää itse asiassa olevan täysin välinpitä-

mätön ihmisten historiaa kohtaan. Aivan kuin itse ikuisuus olisi kivettyneenä pysähtynyt tänne, täysin välipitämättömänä hullujen ihmisten sodalle ja tunnustamisen taisteluille.

Vuoriston ikuisuus on aina pysäyttänyt ajattelijoiden mielen; ainoastaan Hegeliin jylhät vuoriputoukset eivät tehneet mitään vaikutusta. Hegelille luonnossa ei sinänsä ollut mitään ylevää, siinä ei näkynyt ihmisen hengen työtä. Myöskään Walter Benjaminia ei voi sanoa erityisesti ulkoilmaihmiseksi tai luonnon monumentaalisuuden ihailijaksi. ”Kun näen vuoria tästä näkökulmasta, kysyn joskus itseltäni, miksi kulttuuria ylipäättänsä on olemassa. Ja kuitenkin unohdamme huomioida missä määrin juuri kulttuuri (ja jopa korkeakulttuuri) juuri mahdollistaa meidän nauttimisemme luonnosta”, hän oli kirjoittanut vasta 19-vuotiaana. Benjamin ei ollut luonnonfilosofi vaan olemukseltaan kaupunkilainen. ”Raitiovaunun ja maton piiskaamisen tahti tuuditti minut siellä uneen. Se oli muotti, johon unelmani muotoutuivat.” Aivan kuten Sokrates, ei Benjaminkaan löytänyt kaupungin ulkopuolelta ajattelun aiheita. Vuonna 1905 hänen vanhempansa olivat tosin lähettäneet hänet maaseudulle sisäoppilaitokseen toivoen että maaseutuilma parantaisi hänen terveytään. Siellä Benjamin ei ollut kuitenkaan kokenut ruumiillista, vaan henkisen valaistumisen innostuen koulun johtajan Gustav Wynekenin nuorison roolia korostavasta henkisestä uudistusliikkeestä. Benjaminista oli tullut Saksan nuorisoliikkeen aktiivi, mutta tuo aktiivisuus etsi enemmän kulttuurista hengen uudistumista kuin sitä isänmaallista raikkaan ulkoilman arvostusta, johon luonnossa patikoiva Saksan nuorisoliike myöhemmin

ajautui valmistaen tietä kansallissosialismin nousulle. Jos porvarit olivat Benjaminin mielestä luoneet jotain monumentaalista, se oli 1800-luvun kirjallisuus ja Pariisi 1800-luvun hengen kiteytymänä. Juuri suurkaupungit olivat Benjaminin hengen salpaavat monumentit. Baudelairen Pariisi, vuosisadan alun berliiniläinen lapsuus, 20-luvun Moskova vasemmistoavantgarden kokeiluna. Mielikuvat, jotka täyttivät Benjaminin mielen, liittyivät aina kaupunkeihin. "Muistot kaupungeista, joista löysin niin monia asioita: Riika, Napoli, München, Danzig, Moskova, Firenze, Basel, Pariisi". Kaupunki ei ollut Benjaminille luonnon vastakohta vaan itse luonto, ja hän liikkui kaupungissa kuin luonnontutkija metsässä havainnoiden ja rekisteröiden sen erilaisia elämänmuotoja.

"Kaupunkiin eksyminen kuin metsään vaatii harjoitusta. Silloin kadun nimien täytyy puhutella eksyneelle kuin kuivan varvikon ratinan ja keskustan pikku katujen heijastaa vuorokaudenajat vuorten notkelmien tapaan."

Benjamin oli toki intohimoinen keräilijä, mutta ei kivien tai kasvistojen vaan itse historiallisuuden kokemuksen kiteyttävien kulttuuriobjektien: vanhojen lelujen, matkamuijosten ja ennen kaikkea kirjojen. Hänen valtava kirjastonsa oli hänen oma ihmisen luonnonmuseonsa, jossa erityisen luokan muodostivat lastenkirjat, hullujen kirjoittamat sepustukset ja painosten harvinaisuudet.

Nyt Benjamin oli kuitenkin joutunut jättämään kirjastonsa taakseen. Hänen lapsuutensa Berliinissä valtaan olivat nousseet kirjoja ja juutalaisia polttavat reipashenki-set ruskeapaidat. Benjamin oli paennut näitä Pariisiin, mutta sittemmin ne olivat tunkeutuneet sinnekin. Myös Moskovassa kaikki vallankumoukselliset kokeilut oli siir-

retty piikkilankaleireihin ja korvattu kansallissosialismia muistuttavalla Stalinin reaalisosialistisella kulttuuri-politiikalla. Benjaminin rakastamat suurkaupungit ja Eurooppa olivat tuhoutumassa. Hän oli kieltäytynyt tunte-masta melankoliaa tuosta tuhoutumisesta ja oli etsinyt siitä uusia mahdollisuuksia, mutta nyt se näytti viitoittavan tietä ainoastaan uudelle barbarialle.

Benjaminin oli pakko paeta. Pitkään hän mietti pakoa juutalaisten omaan luvattuun maahan, Israeliin, minne hänen ystävänsä Gershom Scholem häntä jatkuvasti kutsui, mutta epäili samassa voivansa koskaan kotiutua sinne. Lopulta Yhdysvallat näytti ainoalta mahdollisuudelta, vaikka Benjamin totesi, että siellä ihmiset tuskin keksivät hänelle muuta käyttöä kuin hänen kärräämisensä ympäri maata ja esittelyn ”viimeisenä eurooppalaisena”. Yhdysvaltoihin paennut Frankfurtin koulu oli kuitenkin hankkinut hänelle New Yorkista käsin viisumin Marseillesiin. Sieltä hänen onnistui saada Espanjan kauttakulkuviisumi Lissaboniin, josta hän matkaisi tuohon Mikki Hiiren kotimaahan, kaikkien kokemuksensa lopullisesti menettäneiden eurooppalaisten uuteen turvapaikkaan.

Näissä filmeissä [Mikki Hiiri -piirretyissä] ihmiskunta valmistuu selviytymään sivilisaatiosta. Mikki Hiiri osoittaa, että olento voi selvitä vaikka se olisi heittänyt pois kaiken yhtäläisyytensä ihmisolennon kanssa. Hän rikkoo koko olioiden hierarkian, jonka piti kulminoitua ihmiskunnassa. Nämä filmit hylkäävät kokemuksen radikaalimmin kuin koskaan. Sellaisessa maailmassa ei ole arvokasta omata kokemuksia... Kaikki Mikki Hiiri -filmit perustuvat samalle motiiville, kodin jättämiselle taakse, jotta oppisi tuntemaan mitä pelko on... Näiden filmien valtava suosio perustuu... yksinkertaisesti siihen tosiasiaan, että yleisö tunnistaa niissä oman elämänsä.

Syyskuun lopulla 1940 Benjamin siis taapertaa kohti tuota kokemusten tuolla puolen olevaa elämysyhteiskuntaa, itselleen täysin vieraassa ympäristössä, Pyreneiden kivikkoisilla rinteillä. Eikä Benjaminin kirjojen parissa vietetyllä elämäkokemuksella ole tässä hengissä pysymisen taistelussa mitään virkaa.

Katkos I: Epävarsinainen juutalaisfilosofi

Elokuva ja juutalainen pelastushistoria, kummatkin olivat keskeisiä elementtejä Walter Benjaminin ajattelussa, mutta eikö näiden yhdistäminen voi olla ainoastaan banaalia? Kenties, mutta juuri banaali kiinnosti Benjaminia. Filosofia oli Platonista lähtien suhtautunut varautuneesti kuviin ja juutalainen traditio oli tietenkin aina ollut vielä vahvemmin kuvakielteistä. Benjamin, joka etsi elokuvasta lunastuksen mahdollisuuksia, ei voinut olla muuta kuin jyrkässä ristiriidassa juutalaisen jumalankuvan kieltämisen kanssa. Benjamin taas oli aina ollut kiinnostunut kuvista ja vieläpä uusintetuista kuvista, ei pyhistä vaan teknisistä ja massatuotetuista kuvista. Mutta Benjamin ei ollut koskaan varsinainen filosofi vaan filosofinen taide- ja kirjallisuuskriitikko. Hän yhdisti filosofian sen klassiseen viholliseen, taiteeseen. Mutta sen sijaan, että hän olisi nähnyt suuren filosofian ja taiteen synteesin vain kreikkalaisessa temppeelissä tai Hölderlinin runoudessa tuomien elokuvan tapaisen massataiteen jokamiehen vieraantuneeksi harrastukseksi, Benjaminille elokuvan filosofinen radikaalius oli juuri sen tuottamassa hajaan-

tuneessa tarkkailussa, piirteessä, jonka Heidegger näki ominaiseksi *das Mannille*.

Jos Heideggerin tarkoituksena oli juuri tuon epävarsinaisen olemisen kääntäminen olennaiseksi singulaarin kuolevaisuuden tiedostamisen kautta, tai myöhemmin teknisen *Gestellin* pelastaminen *Ereigniksen* kautta, niin Benjaminille auran tuominen takaisin massataiteeseen oli juuri fasistisen estetiikan onneton ja poliittisesti vaarallinen yritys. Siinä hajaantunut massa, joukkoliike ja sen radikaali potentiaalisuus pyrittiin kokoamaan esteettiseen muotoon tuottamalla vanhoja kulttiarvoja. Juuri fasismin estetiikka pyrki yhdistämään modernin teknologian ja arkaaisen mytologian uudeksi poliittisen alistamisen taiteeksi. Benjaminin mukaan taas tekninen radikaalius ja mahdollisuudet olisi yhdistettävä koko pyhän taiteen paradigman kyseenalaistamiseksi, uuden profaanin taiteen luomiseksi.

Aivan kuten filosofina, myös juutalaisena ajattelijana Benjamin oli epävarsinainen; hän halusi yhdistää teologian sen vanhaan viholliseen, materialistiseen maailmankatsomukseen. Mutta sen sijaan, että olisi nähnyt hengen ja materian synteessin ylevässä ja sakraalissa poliittisessä muodossa, hän etsi sitä profaanista valaistumisesta, maailman ilmiöiden itsensä pelastamisesta, täysin maallistuneesta ja proosallisesta messianismista. Kenties tämä esti häntä lopulta lähtemästä varsinaisten juutalaisten kotimaahan palvomaan transsendenttia lakia ja sai hänet valitsemaan mieluummin banaalin Mikki Hiiren kuin Mooseksen.

Mutta palatkaamme tämän filosofisen katkon jälkeen takaisin itse jännitysfilmiin, Pyreneiden vuoristoon ja

vuoteen 1940. Pieni juutalaispakolaisten ryhmä kulkee edelleen kivikkoista vuoristopolkua. Nousevan auringon säteet läpäisevät ohuen ja kirkkaan vuoristoilman luoden halkyonisen hetken tunnelman. Tuntuu kuin voisi hetkeksi unohtaa koko historian suuren taistelun ja ihailla vain jylhää maisemaa, lämmitellä auringonvalossa ja hengittää keuhkonsa täyteen raikasta vuoristoilmaa.

Mutta luonnon ikuisen rauhan taustalla historian voimat ovat liikkeellä ja, kuten sanottu, juuri ne muodostivat Benjaminin elämän merkityksen. On jatkettava kiipeämistä, sillä toisella puolella vuoristoa odottaa turvapaikka. Vuoristossa on äärettömän hiljaista. Ainoa ääni on matkalaisten kenkien narskunta kivisillä poluilla ja noin viisissäkymmenissä olevan, mutta huomattavasti vanhemmalta vaikuttavan miehen keuhkoista kuuluva tasainen pihinä. Benjamin puuskuttaa joukon hännillä suuren mustan matkalaukkunsa kanssa. Raikas vuoristoilma tunkeutuu vihlovasti ketjupolttajan keuhkoihin ja Benjamin vaihtaisi mielellään raikkaan hapen hänelle tuttuun häkään, mutta hän on lopettanut polttamisen vankileirillä Ranskassa. Vaikka nikotiinin puute tekee kin hänestä hermostuneemman, hän uskoo että keskittymällä tällaiseen yhteen hankkeeseen hän kykenee paremmin selviytymään ulkoisista vastoinkäymisistä. Näin Benjamin on aina tehnyt kriisitilanteissa, keskittynyt yhteen hankkeeseen sulkien ulkoisen ympäristön pois mielestään. Hänen kaikkein tuotteliaimmat työjaksonsa sijoittuvatkin aikoihin, jolloin ulkoiset paineet ovat olleet kaikkein kovimpia.

Välillä viisitoistavuotias José ottaa raskaan matkalaukun kantaakseen. Benjaminia se tosin hieman hermos-

tuttaa, sillä hän pitäisi laukkuja mieluusti jatkuvasti omissa käsissään. Hänen etenemisensä on kuitenkin ilman laukkuakin kovin hidasta ja vaivalloista. Itse asiassa Benjamin on vasta 48-vuotias, mutta hän kärsii jo sydänviasta eikä ole muutenkaan ruumiillisilta kyvyiltään kovin hyvässä kunnossa. Nyt rintaan pistää ja hiki valuu otsalle. Benjamin tuijottaa säännöllisesti pientä taskukelloaan ja aina kymmenen minuutin välein istuutuu lepäämään minuutiksi kuivaten nenäliinalla hikipisaroita otsaltaan. Sitten hän taas jatkaa matkaa. Hän on laske-
nut tarkkaan selviävänsä tällä tavoin ajoissa ja voimissaan matkasta. Poikkeustilanteessa hän luottaa puhta-
an laskennalliseen strategiaan ja poikkeustilasta on näyttä-
nyt muodostuvan sääntö Benjaminin elämässä. Kuinka
helpottavaa olisi jäädä vain istumaan tähän ja antaa koh-
talon väijäämättömien voimien päättää tarinan kulusta.
Heittäytyä historian armoille. Antaa sen vaikuttaa luon-
nonlakien tapaisella välttämättömyydellä. Mutta Benja-
min on oppinut saksalaisista barokkimurhenäytelmistä,
että juuri tällaisessa tilanteessa, jossa pelastuksen hori-
sontti on lähes kadonnut ja historian voimat näyttävät
lähes puhtaan fysikaalisilta luonnonvoimilta, voiton voi
viedä vain laskelmoiva ja strateginen mieli.

Mutta kun Benjamin tuskin jaksaa kävellä itse mäkeä
ylös, miksi hän sitten raahaa valtavaa matkalaukkua mu-
kanaan? On totta, että kohtelias José kantaa laukkuja
Benjaminin puolesta suurimman osan matkasta, mutta
koko seurue miettii, miksi tuo valtava matkalaukku on
raahattava muutoinkin vaikeakulkuisen vuoriston yli
hengenvaarallisessa tilanteessa. Eikö heitä juuri kehotet-
tu jättämään kaikki matkatavarat? Ne tekisivät matkan

paljon raskaammaksi ja sitä paitsi voisivat kiinnittää poliisin huomion. Ilman matkatavaroita he voisivat näyttää viininviljelmillä käyviltä kyläläisiltä. Muille seurueen jäsenille tuo laukku on salaperäinen vuoriston ylitse raahattava hirviö, joka uhkaa lopettaa heidän elämänsä, mutta Benjaminille se itsessään on elämän tarkoitus, henkeäkin arvokkaampi. Koska kaikki vaistoavat laukun olevan äärimmäisen tärkeä Benjaminille, ei kukaan viitsi valittaa siitä. Yleisesti seurue eteneekin hyvässä hengessä, tavanomainen purnaus ja erilaiset paniikkikohtaukset, joihin ryhmän opas Lisa Fittko on tottunut kulkiessaan pakolaisten kanssa vuoristossa, ovat täysin poissa.

Luvattuun maahan johdettava Mooses onkin korvattu nuorella, määrätietoisella ja tarmokkaalla juutalaisnaisella. Benjamin, joka on aina ollut heikkona tällaisiin naisiin, on mieluusti Lisan johdateltavana. Lisa suhtautuu ymmärtäväisesti Benjaminin oikkuihin, vaikka myös ihmettelee tuota salaperäistä mustaa laukkua, jota Benjamin raahaa pakomatallaan kuin juutalaiset aikoinaan liiton arkia. Kyse onkin itse asiassa Benjaminin omasta liiton arkista. Siinä on tärkein osa hänen taakseen jättämää pelastuksen sijaa, Benjaminin omaa pyhää temppeliä, hänen kirjastoaan. Laukussa on käsikirjoitus, jossa on valtava määrä noista kirjoista koottuja sitaatteja. Benjaminin maallisessa messianismissa, jossa unohdetun opiskelu on portti oikeudenmukaisuuteen, sillä on sama arvo kuin juutalaisessa pelastushistoriassa liiton arkilla. Todellinen katastrofi olisi liiton arkin, mustan matkalaukun, joutuminen vihollisen käsiin.

Lisan ihmeteltyä Benjaminin halua ottaa äärettömän raskas laukku mukaan vuoristomatkalle tämä on ilmoitta-

nut yksinkertaisesti: ”Tämä uusi käsikirjoitukseni... Teidän täytyy ymmärtää, että matkalaukku on kaikkein tärkein asia minulle... En voi riskeerata sen menettämistä. Käsikirjoitus on pakko pelastaa. Se on tärkeämpi kuin minä.” Lisa ei halua riidellä laukusta ”vanhan Benjaminin” kanssa, kuten hän tätä nimittää. Hän on tutustunut Benjaminiin miehensä kanssa jo aikaisemmin ja tuntee suurta sympatiaa tätä esoteerista, hieman hassunkömpelön näköistä miestä kohtaan, jonka paksujen lasien takaa pistävät esiin kuitenkin äärettömän tarkkaavaiset ja ajattelevat silmät. Lisa on vakaasti päättänyt huolehtia ”vanhasta Benjaminista” ja saattaa tämän turvaan. Kyse on jo eräänlaisesta perhevelvollisuudesta. Lisan mies on auttanut Benjaminia selviytymään heidän ollessaan samalla Camp de Vernuchen vankileirillä Ranskassa. Tuntien tämän jälkeen olevansa Benjaminista eräällä tavalla henkilökohtaisesti vastuussa, hän oli ohjannut tämän vaimonsa luokse, joka voisi kuljettaa Benjaminin rajan ylitse.

Katkos II: Maanpakolainen

Saksan hyökätessä Ranskaan kaikki entiset Saksan kansalaiset siirrettiin vankileireille, vaikka natsi-Saksa oli riistänyt näiltä juutalaisilta Saksan kansalaisuuden jo paljon aikaisemmin. Ranskan viranomaiset kutsuivat näitä ihmisiä termillä *apatrides*, isänmaattomat henkilöt. Termi itsessään tuo tietenkin mieleen sanan, jolla Sokrates kuvasi omaa kuolemantuomiotaan *Faidonissa* määrittäen sen *apodemiaksi*, ”muutoksi”. Sananmukaisesti kyse on kuitenkin kansan, *demoksen*, hylkäämisestä. Näin Platon rik-

koi *Faidonissa* välinsä Kritonin sokraattiseen opetukseen, jonka mukaan ei voida kuin torjua tuomitulle tarjottu paon mahdollisuus, koska ei voi olla elämää poliksen ulkopuolella. Itse asiassa filosofinen elämä asettuu länsimaaisessa traditiossa juuri maanpakolaisen elämäksi. Oikeushistorioitsijat ovat aina kiistelleet, tulisiko tämä elämä maanpakolaisuudessa nähdä oikeutena vai rangaistuksena, mutta kyse on itse asiassa elämästä oikeuden ja rangaistuksen juridisten kategorioiden tuolla puolen.

Se on elämää juridisessa poikkeustilassa, pannassa, jossa ihminen ei ole vain suljettu lain ja järjestyksen ulkopuolelle, vaan laki pysyttelee intiimissä suhteessa häneen juuri hylkäämisen kautta. Myös Plotinos luonnehtii filosofista jumalankaltaista elämää käyttämällä juridis-poliittisesta sanastosta otettua maanpakolaisuuden termiä. Plotinoksella filosofian maanpako kohti yhtä, yhden pakona yhteen (*monos pros monon*), ei merkitse uutta kotia yhden luona, vaan tämä tavallisesti intiimiä ja persoonallista suhdetta ilmaiseva termi sisältää ajatuksen sekä sidoksesta että erottamisesta, eristäytyvästä läheisyydestä.

Tässä suhteessa Ranskan viranomaisten Benjaminille antama asema isänmaattomana pakolaisena ainoastaan virallisti Benjaminille olennaisen olemisen tavan. Juutalaisvasemmistolainen akateeminen kirjallisuuskriitikko ei ollut pannassa vain kansallissosialistien toimesta, vaan myös suhteessa juutalaisuuteen, vasemmistoon, akateemisuuteen ja kirjallisuuteen. Kaikkiin jälkimmäisiin hänellä oli intiimi mutta eristäytynyt suhde, ja kaikkien taholta hänet oli hylätty. Juuri tämä hylkääminen asetti hänet kuitenkin entistä intiimimpään suhteeseen niihin, ja Benjamin tuli koko elämänsä pohtimaan niiden merkitystä.

Tämä suhde sai persoonallisen muodon muiden muassa henkilöissä kuten Scholem, Adorno, Brecht, Asja Lacis. Scholem veti häntä kohti juutalaista teologiaa, jota Benjamin ei kuitenkaan lopulta tuntenut tärkeimmäksi aiheekseen. Hän tunsikin Scholemin velvoittavan painostuksen harteillaan ja selitteli tälle toistuvasti, miksi oli lopettanut heprean opiskelun samalla piilottaen Scholemilta materialistis-poliittisia tekstejään. Samoin Scholem tarjosi hänelle useasti ”kotia” Israelista ja Benjamin taas lykkäsi jatkuvasti Israeliin muuttoa epäillen olevansa siellä pikemminkin koditon eurooppalainen. Asja Lacis ystävineen houkutteli häntä löytämään uuden ”kodin” ryhtymällä poliittisesti sitoutuneeksi teoreetikoksi, mutta Benjamin suhtautui aina epäröivästi puolueeseen liittymiseen ja mietti, josko voisi perustaa elämänsä epävarmalle asemalle ”vasemmisto-outsiderina”. Sitoutuneeksi vasemmistolaiseksi hän oli liian kiinnostunut niin sanotuista porvarillisista kirjailijoista ja ajattelijoista, ja hänen marxisminsa oli yhtä vääraoppista kuin hänen teologiansakin. Hän tarvitsi kipeästi rahaa ja oli intiimissä pannasuhteessa vanhempiinsa. Kyllästyttyään Benjaminin ainaisiin lupauksiin yliopistourasta, hänen isänsä tarjosi tälle omaa taloudellista ”kotia” pankkivirkailijan toimesta, mutta Walter kuvitteli pystyvänsä myymään ainoastaan vanhoja kirjoja. Pitkään Benjamin ajattelikin akateemisen uran tarjoavan hänelle kodin ja myös rauhoittavan hänen vanhempansa, mutta jo hänen tohtorinväitöksensä ”Kritiikin käsitteestä saksalaisessa romantiikassa” oli täynnä jännitettä akateemisesti hyväksyttävän tekstin ja esoteeristen intohimojen välillä. Opetuspatentteja sallima habilitaatioteesi saksalais-

ta murhenäytelmästä, josta myöhemmin tuli koko eurooppalaisen kirjallisuudentutkimuksen uudistava teos, hylättiin kokonaan, koska professorit eivät kyenneet ymmärtämään sitä alkuunkaan. Benjamin vakautti kuitenkin maineensa Saksan johtavana kirjallisuuskriitikkona, mikä ei suinkaan merkinnyt hänelle kirjallisten piirien suoma kotia tai taloudellista helpotusta. Aluksi Adorno näytti tarjoavan hänelle kotia Frankfurtin koulusta, mutta hylkäsi Benjaminin Baudelaire-tutkimuksen väärän teorian käyttönä. Benjamin oli yrittänyt myös kotiuttaa Aby Warburgin ympärille kokoontuneeseen taidehistorioitsijoiden piiriin, mutta Erwin Panofsky hylkäsi hänen taidekirjoituksensa. Brechtin kanssa hän tunsi alusta asti äärettömän intiimiä läheisyyttä, mutta ei koskaan saanut aloitettua tämän kanssa suunnittelemaa projekteja tai muutettua Brechtin luokse Tanskaan.

Benjaminin vaimo Dora suuttui miehelleen lopullisesti, kun alkoi nähdä miehensä itse asiassa kyynisesti sitoutumattomissa sitoutumissa opportunistin piirteen. Doralle Benjaminin kommunistisympatiat olivat vain seksuaalista himoa Asja Lacista kohtaan, sionismisympatiat halua miellyttää ystäväänsä Scholemia, kirjallisuusharrastus halua tulla kirjallisten piirien tunnustamaksi, sosiaalitutkimukset yrityksiä saada Adornolta rahaa. Mutta juuri opportunismin välttäminen sai Benjaminin karttamaan näitä kaikkia aktuaalisia sitoutumisia ja kuitenkin uneksimaan siitä onnen mahdollisuudesta, joka maallisessa kodittomien "kodissa" voisi piillä.

Natsien valtaantulon jälkeen lapsuuden Berliinistä tuli hänelle täysin vieras paikka, ja Benjamin siirtyi Pariisiin. Mutta vaikka Pariisi näytti tarjoavan sijan juuri

kodittomalle, tarkoitti se yksinäistä kodittomuutta, sillä Benjamin ei tuntenut oloaan koskaan kotoisaksi sen enempää pariisilaisten kuin siellä kokoontuvien emigranttienkaan keskuudessa. Lopulta Saksan hyökättyä Ranskaan Benjamin siirrettiin vankileirille ja julistettiin virallisesti isänmaattomaksi, pakolaiseksi.

Päästyään pois vankileiriltä Benjamin ei ollut mennyt heti Lisan luokse, vaan oli yrittänyt paeta Marseillesta laivalla ystävänsä tohtori Fritz Fraenkelin kanssa. Tuosta traagisen tilanteen synnyttämästä pakoretkestä oli kuitenkin tullut varsinainen farssi. Nämä kaksi haurasruumiista ja harmaantunutta herraa olivat nimittäin sonnustautuneet ranskalaisiksi merimiehiksi ja lahjoneet rahtialuksen ottamaan heidät kyytiinsä. Petos loisti kilometrien päähän ja herrojen merimiesten pakomatka loppui lyhyeen. Asiaa ei tietenkään auttanut se, että toinen, kumarassa kävelevä ja paksujen silmälasien takaa salavihkaisesti silmiään siristelevä merimies, raahasi mukanaan valtavaa mustaa matkalaukkua. Onneksi Marseillessa vallitsevan yleisen sekasorron ilmapiirissä meripojat kuitenkin onnistuivat livahtamaan uudestaan vapaalle jalalle.

Sitten eräänä syyskyyn päivänä vuonna 1940 Lisa Fittko heräsi pienessä vuoristomökissä ovelta kuuluvaan koputukseen. Oven takana seisoj hänen suureksi hämmästyksekseen ”vanha Benjamin”, jonka kaunis melodinen ääni virkkoi kohteliaasti: *”Gnädige Frau, hyvä rouva, pahoittelen kovasti aiheuttamaani häiriötä, mutta herra puolisonne (Ihr Herr Gemahl) saattoi tietooni, että löytäisin teidät täältä ja voisitte kenties kuljettaa minut rajan ylitse Espanjaan”*. Lisa hieroi unisia silmiään ja ajatteli, että siinä sitä oltiin: vaikka koko maailma oli

hajoamassa kappaleiksi, vanhan Benjaminin kohteliaisuudessa ei ollut säröäkään. Benjamin oli aina ollut tunnettu äärimmäisestä kohteliaisuudestaan ja erityisistä hovitavoistaan, jotka loivat eräänlaisen oudon etäisyyden ilmapiirin jopa hänen suhteissaan kaikkein läheimpiin ystäviinsä. Scholemille oli alusta asti tuottanut vaikeuksia muodostaa intiimi henkilökohtainen suhde Benjaminiin tämän äärimmäisen formaalin kohteliaisuuden takia. Nyt Benjamin seisoi hieman rähjäntyneen näköisenä pienen vuoristomurjun ovella, jonne Lisa ei tilanpuutteen tähden voinut edes pyytää häntä sisälle ja hämmästytti jälleen Lisaa käytöksellään.

Myöhemmin, keskustellessaan pakoretkestä kävelyllä, Benjamin pyysi Lisaa ottamaan mukaan myös kaksi tuttavaansa, rouva Gurlandin ja tämän pojan Josén. Lisa lupautuikin viemään seurueen rajan ylitse, mutta hankaluuksena oli, että pakolaisten yleisesti käyttämä reitti oli nyt tiukasti vartioitu. Ainoa turvallinen tapa olisi käyttää "la route Listeriä", jota pitkin Espanjan tasavaltalaisarmeijan kenraali Lister oli aikoinaan kulkenut joukkojensa kanssa. Reitti oli kuitenkin pitempi ja hankalakulkuisempi. He joutuisivat myös ylittämään Pyreneet korkeammalta, mikä merkitsisi enemmän kiipeämistä. Sanomattakin on selvää, ettei Benjamin ollut mikään kiipeilijä. Lisa ei ollut myöskään koskaan kulkenut reittiä. He voisivat eksyä, eikä Lisa voinut taata perille pääsyä. Benjamin sanoi, että todellinen riski olisi olla lähtemättä, ja että hän oli täysin valmis laittamaan henkensä ennemmin tämän nuoren miellyttävän naisen varaan kuin jättämään käsikirjoituksensa Gestapon kynsiin. Seuraavana päivänä Benjamin ja Lisa matkustivat salaa vuoristolaisen, herra Azeman, luo.

Tämä vanha sosialisti oli auttanut Espanjan sisällissodan aikana rajan ylitse lääkäreitä ja hoitajia ja tunsu Listerin reitin. Azema neuvoi heitä ensin kulkemaan harjoitusmatkan määrätyle aukiolle, joka muodostaisi kolmannuksen koko matkasta. Sitten heidän olisi käännüttävä takaisin, nukuttava kunnolla yö ja lähdettävä aamuyön pimeydessä seuraavana päivänä liikkeelle ja kuljettava aina Espanjaan saakka.

Sydänvikainen Benjamin kulki hitaasti, mutta osasi lukea hyvin Azeman heille käsin piirtämää karttaa ja auttoi näin Lisaa saamaan seurueen lopulta perille aukiolle. Tämä olisi siis kolmannes koko matkasta. Benjamin näytti kuitenkin jo täydellisen uupuneelta. Hän istuutui matkalaukkunsa päälle ja ilmoitti jäävänsä yöksi aukiolle. Muut tapaisivat hänet tullessaan sinne uudestaan aamulla. Lisan mielestä ajatus oli päähkähullu. Kyse oli villistä vuoristoseudusta, joka oli täynnä vaarallisia eläimiä ja pakolaisia ryösteleviä salakuljettajia. Sitä paitsi vuoriston labyrintissä piili todellisia villihärkiä eikä Lisa halunnut löytää kirjallisuuskriitikkoa Minotauruksen keihästäjänä. Ariadnena hän johdattaisi Benjaminin tästä sokkelosta ulos turvaan, mutta epäili, että taistelu Minotauruksen ja ainoastaan mustalla matkalaukulla varustetun modernin Theseuksen välillä johtaisi tällä kertaa hänen voittoon. Benjaminilla ei ollut ruokaa eikä juomaa, ei ylimääräisiä vaatteita tai huopia. Oli syyskuun loppu ja vuoriston yöt olivat todella kylmiä. Benjamin kuunteli kohteliaasti Lisan purkausta ja ilmoitti sitten rauhallisesti huolehtivaiselle rouvalle päätöksensä olevan horjumaton. Hän oli kulkenut nyt kolmannuksen matkasta; jos hän palaisi, hän ei jaksaisi seuraavana päivänä kulkea

koko matkaa. Hänen sydämensä ei kestäisi. Käsikirjoitus ei saisi jäädä Gestapon käsiin. Hän jäisi odottamaan. Lisa katseli umpimielistä ajattelijaa voimattoman raivon vallassa ja ilmoitti jäävänsä aukiolle Benjaminin kanssa. "Aiotteko puolustaa minua villihäriltä, *Gnädige Frau*?" kysyi Benjamin kohteliaan ironisesti ja huomautti, että Lisan oli ehdottomasti saatettava muut takaisin, nukkutava hyvin seuraavaa päivää varten sekä haettava ruokaa ja juomaa matkaa varten. Lisa ei olisi halunnut millään jättää Benjaminia, mutta tiesi tämän olevan pohjimmiltaan oikeassa ja lähti Gurlandien kanssa takaisin.

Seuraavana aamuna he lähtivät kello viiden pimeydessä matkaan, onnistuivat pääsemään kylästä pois rauhallisesti ja sulautumaan varhain viininviljelyksille matkaaviin kylän asukkaisiin. *Gnädige Frau, Gnädige Frau*, Benjaminin sanat kaikuivat Lisan päässä. Miksi ihmeessä hän oli jättänyt "vanhan Benjaminin" keskelle vuoristoa? Hän tiesi ettei näkisi tätä enää elossa. Hänen olisi pitänyt kantaa tuo itsepäinen aasi takaisin kylään. Koska Benjamin ei ollut taapertamassa heidän mukanaan ja reitti oli tuttu, he kävelivät nyt reippaasti parissa tunnissa aukiolle ja saapuivat sinne seitsemän maissa. Oli vielä hämärää. Lisa etsi katseellaan kuollutta Benjaminia. Ja siellä tämä oli, elossa! Vanha Benjamin istui lasit huurussa mustan matkalaukkunsa päällä keskellä aukiota ja tervehti heitä kohteliaaseen tapaan. Kivi vierähti Lisan sydämeltä, tosin hän katsoi Benjaminin silmien kohdalla olevia painaumuksia ja pelkäsi tämän saaneen yöllä sydänkohtauksen. Aivan kuin vastauksena Lisan ajatuksiin, Benjamin otti silmälasinsa pois, pyyhki kasvonsa nenäliinalla ja sanoi ettei hänellä

ollut hätää. Kyse oli vain huuruisten lasien aiheuttamista painaumista. Sitten Benjamin nousi ylös ja he lähtivät jatkamaan matkaa.

Tästä lähtien reitti muuttuu yhä jyrkemmäksi ja vaikeakulkuisemmaksi. Benjamin etenee hitaasti mutta järjestelmällisesti kellosta lepohetket katsoen. Lisa ihmettelee tuota omituista mutta sympaattista hahmoa. Mies vaikuttaa täydellisen sekavalta poropeukalolta ja oudolta esoteerikolta, ja kuitenkin paksujen lasien takaa esiin pistää kirkas mieli ja täydellisen taipumaton tahto, joka ohjelmoi Benjaminin hidasta mutta varmaa etenemistä. Benjamin on päättänyt selviytyä matkasta käsikirjoituksensa tähden. Gurlandin poika José tosin raahaa laukkua, vaikka hänen tekisi mieli heittää koko kantamus vuorenrinnettä alas.

Lopulta edes minkäänlaisesta polusta ei ole tietoa. He kiipeävät nyt ylöspäin lähes pystysuorilla rinteillä kasvavien viinipensaiden seassa. Sitten Benjamin kaatuu. Hän lysähtää naamalleen maahan. On selvää, että kiipeäminen oli hänelle liikaa. Lisa ja José siirtyvät kannattelemaan Benjaminia ja yrittävät samalla raahata mustaa matkalauslukkua. Benjamin yrittää tukea itseään jaloillaan, hän pihiisee ja hengittää raskaasti, mutta ei valita sanallakaan. Sen sijaan hän vilkuilee jatkuvasti laukkunsa suuntaan huolehtien, etteivät José ja Lisa jätä sitä matkasta.

Matka on pitempi kuin he luulivat ja vuoristolaisen ”muutaman tunnin matka” näyttää tarkoittavan puolta päivää. Lopulta he pääsevät pahimman nousun ylitse ja pysähtyvät syömään. Benjaminilla on huutava nälkä. Esseessään ”Ruoasta” hän on kirjoittanut, kuinka sillä, joka ei ole koskaan ylensyönyt intohimoisesti upottaen

itsensä kokonaan ruokaan, ei ole todellista kokemusta ruoasta. "*Gnädige Frau*, olisitteko niin ystävällinen ja soisitte minulle muutaman leivänpalan", lopen uupunut Benjamin pyytää kuitenkin kohteliaasti. Ruokailun jälkeen seurue jatkaa vähemmän jyrkkää mutta mukulaista poluntynkää. Benjaminin kävely hidastuu. Hän pysähtyy useammin kuin aikaisemmin ja pidemmäksi aikaa, mutta edelleen aikatauluttaen itseään kellosta. Lopulta kello kahden aikaan, seitsemän tunnin kiipeämisen jälkeen, he saapuvat vuoren laelle. Henkeäsalpaava maisema avautuu heidän edessään. Alhaalla levittäytyy Välimeren sininen maailma, yllä kirkas sininen taivas, toisella puolella on Ranska, toisella näkyy Espanjan rannikko. He ovat jo Espanjassa. He ovat ylittäneet rajan. Lisan on käännättävä pian takaisin, sillä muilla on tarvittavat kauttakulkuviisumit, mutta hänen on parasta olla jäämättä täällä kiinni. Hän päättää kuitenkin jatkaa seurueen kanssa vielä hetken.

Keskipäivän aurinko polttaa paahtavasti, seurueen juomavesi loppui jo muutama tunti sitten. Benjamin polvistuu vuoripuron ääreen sammuttaakseen janonsa. Lisa kieltää sen ehdottomasti. Vesi on saastunutta. Benjamin vastaa tähän kylmän rauhallisesti: "*Gnädige Frau*, olen pahoillani, mutta minulla ei ole vaihtoehtoja. Jos en juo, en voi jatkaa loppuun asti." Lisa yrittää jälleen suostutella Benjaminia. On kyse enää laskeutumisesta Espanjaan, Benjamin pystyy kyllä siihen. Sen sijaan vedestä voi saada tappavan pilkkukuumeen, joka voisi viedä Benjaminin hengen tämän päästyä turvaan. Benjamin virkkaa kohteliaasti. "Totta, saatan saada sen. Mutta ettekö näe, *Gnädige Frau*, että silloin pahin mitä

voi tapahtua on ainoastaan se, että kuolen pilkkukuumeeseen *sen jälkeen* kun olen yrittänyt rajan ja Gestapo ei voi enää saada käsikirjoitustani käsiinsä.” Benjamin juo lähteestä.

Lisa kulkee heidän kanssaan vielä hetken, kunnes he näkevät pienen espanjalaisen rajakylän Port Boun. Nyt seurue voi kulkea suoraa ja oikeaa tietä Port Bouhun, jossa rajaviranomaiset ottavat heidät vastaan. *“Auf Wiedersehen”*, Lisa sanoo vanhalle Benjaminille ja jää katsomaan, kuinka seurue loittonee hänestä alaspäin vuoristotietä pitkin. Lisa on hilpeällä tuulella, aurinko paistaa, hän uskoo Benjaminin ja Gurlandien olevan nyt turvassa. Paluumatkan laskeutuminen takaisin Ranskaan sujuu huomattavasti nopeammin, lähes muutamassa tunnissa. Myöhemmin hän kulkee reittiä muiden pakolaisten kanssa myös ylöspäin nopeammin, kuten silloin kun hän auttaa taloushistorioitsija Albert O. Hirschmannin Espanjan puolelle, josta tämä jatkaa Yhdysvaltoihin.

Benjamin ei kuitenkaan koskaan pääse Mikki Hiiren maahan. Port Bou tulee olemaan hänen elämänsä päätepiste, ja muutaman päivän kuluttua Lisa kuulee Benjaminin surmanneen itsensä tuossa espanjalaisessa pikkukylässä mukanaan kantamalla morfiinilla.

Juuri sinä päivänä, jona Benjamin ja Gurlandit saapuvat Port Bouhun, rajaviranomaiset ovat saaneet Madridista uuden käskyn sulkea raja kaikilta *apatrides*-henkilöiltä. Espanjaan ei pääsisi ilman ranskalaista ulospääsyviisumia. Raja oli suljettu juuri sinä päivänä eikä tieto ollut vielä ennättänyt Ranskan puolelle. Muutaman viikon kuluttua määräys perutaan, ja Lisa ohjaa myöhemmin taas pakolaisia samaa reittiä pitkin Espanjaan.

Jos Benjamin olisi ollut liikkeellä päivää aikaisemmin, hän olisi päässyt rajan ylitse; jos hän olisi ollut liikkeellä muutamaa päivää myöhemmin, hän olisi ehtinyt kuulla rajan sulkemisesta ja olisi voinut odottaa vielä muutama viikon. Kyse oli tuosta yhdestä päivästä, jolloin Espanjan rajaviranomaiset ilmoittivat rajan olevan suljettu maattomilta pakolaisilta. Benjamin ja Gurlandit palautettaisiin Ranskaan.

Peli oli menetetty, kohtalon kortit olivat kääntyneet Benjaminia vastaan. Tätä uhkapelistä kiinnostunutta kirjallisuusteoreetikkoa eivät elämän kortit olleet koskaan suosineet. Tosin vuonna 1927 tyhjätasku-Benjaminin oli onnistunut voittaa tarpeeksi rahaa Monte Carlon kasinolla kustantaakseen viikon Korsikan-loman perheelleen. Muuten Benjamin oli jo aikaisemmin huomionut, että uhkapelissäkin köyhillä on vähemmän varaa taloudelliseen riskiin ja näin nämä päätyvät häviämään, kun taas rikkailla on tapana voittaa myös onnen sattumissa. Siksi Benjamin oli huomannut, ettei pelkkä teologinen asenne muutos suhteessa historian sattumaan voinut toimia uuden onnen lupauksena ilman yhteyttä muutokseen materiaalisessa perustassa. Mutta samalla kuuluisissa "Historian teeseissään" hän oli taas käänteisesti kirjoittanut, että ainoastaan ottamalla teologian, "joka on tunnetusti pieni ja ruma eikä muutenkaan rohkene näyttää itseään", voi pieni nukke nimeltään historiallinen materialismi voittaa kaikki historian pelit. Silloin se vastaisi tunnetun tarinan pientä kyttyräselkäistä kääpiötä, joka oli mestari shakkipelissä ja piilotettuna shakkiautomaattiin voitti kaikki vastustajansa. Historiallisen materialismin nukuksen olisi nähtävä historia kyttyräselkäukon aiheuttamina katastro-

feina ja pelattava noissa katastrofeissa kiteytyvien ”häviäjien” unohdettujen mahdollisuuksien pelastamiseksi voitajien historiaa vastaan, joka koostuu vain aktuaalisten voittojen kasautumista.

Saksalaisen lastenrunon kyttyräselkäukko – *”kun aion mennä keittiöni, keittoani keittämään, pujahtaa sinne kyttyräselkä, kattilani rikkomaan, kun aion mennä tupaseeni, muusiani maistamaan, seisoo siellä kyttyräselkä, syönyt sen jo puoliksi”* – oli seurannut Benjaminia tämän lapsuudesta asti. ”Senkin kömpelys” -sanoilla Benjaminin äiti oli paljastanut, kuka tuo Benjaminia seurannut ukko oikein oli. Benjamin oli kirjoittanut, kuinka unohduksissa ollessaan asiat saavat vääristyneen muodon ja kuinka kyttyräselkä on tuon vääristymän perikuva. Armon tila taas ei tarkoita muuta kuin tuon kyttyräselän vallan katoamista, maailman pientä korjaamista. ”Tämä pikkumies on vääristyneen elämän asukas, elämän, joka katoaa sen Messiaan saapuessa, josta muuan suuri rabbi on sanonut, ettei hän tahdo muuttaa maailmaa väkivalloin vaan saattaa sen kuntoon hiukan korjaamalla.” Benjamin olisi halunnut joskus ehtiä paikalle ennen kyttyräselkää, mutta aina ”ukkelit tuli joka paikkaan ennen minua. Edeltäksin se lähti matkaan.” Ja jälleen 25. syyskuuta 1940 kyttyräselkä oli lähtenyt matkaan ennen Benjaminia. Se oli loikkinut riipeästi Pyreneiden ylitse ja asettunut Port Boun rajavartioiden harteille nauramaan. ”Kun vain menen kamariini, vuodettani laittamaan, seisoo siinä kyttyräselkä, alkaa oitis nauramaan.”

Seuraavana päivänä Benjamin palautettaisiin Ranskaan, hän joutuisi viranomaisten käsiin ja vaikka voisi-kin päästä vielä hetkeksi vapaaksi, hänellä ei olisi enää

voimia uuteen pakoyritykseen. Käsikirjoitus oli kuitenkin Espanjassa ja tämä oli tärkeintä. Benjamin kirjoitti Gurlandille ja Adornolle osoitetun kirjeen ja valmistautui ottamaan tappavan annoksen morfiinia.

Kuolema

Kaksi ja puoli tuhatta vuotta aikaisemmin Sokrates oli tyhjentänyt oman myrkkypikarinsa. Benjaminille Sokrateen kuolema oli tragedian parodia, joka synnytti murhenäytelmän. Toisin kuin sieluttomassa tragediassa, Sokrates kuolee vapaaehtoisena marttyyrina, mutta tästäkin huolimatta kyse on edelleen ihmisen uhrauksesta myytin kohtalolle. "Sokrates: tämä on filosofian tarjoamista myytin jumalille, jotka vaativat ihmisuhria." Benjamin ei halua kuolla sen enempää traagisena subjektina kuin myyttisen väkivallan filosofisena marttyyriuhrina. Kuolema on kyllä pitkään ollut Benjaminin mielessä ja hän on suunnitellut jatkuvasti itsemurhaa, mutta ei niinkään filosofisena ratkaisuna kuin masennuspuuskien aiheuttaman toivottomuuden pakotienä. Mutta juuri tässä kyttyräselkä olikin suojellut hänen elämänsä ja kuin sattumalta saanut Benjaminin aina uudestaan unohtamaan itsemurha-aikeensa. Esseessään "Destruktiivisesta luonteesta" Benjamin oli kirjoittanut kuinka hän "elää tunteesta, että elämä ei ole elämisen arvoista, mutta itsemurha ei ole vaivan arvoista".

Kenties lopulta myös Benjamin halusi kuolla kuten Hamlet, sattuman johdosta, kyttyräselkää kasvoista kasvoihin katsoen. Benjaminin mukaan Hamletin hahmossa

murhenäytelmän pelastusta vailla oleva outo ja katastrofaalinen melankolinen hahmo lunastetaan. Tämä ei enää huku kadotettuun pelastushistoriaan vaan kohtaa itsensä selkeällä tietoisuudella. "Hamletin kuolema, jolla ei ole mitään yhteyttä traagiseen kuolemaan... on radikaalissa ulkoisuudessaan ominaista murhenäytelmälle... Hamlet haluaa hengittää kohtalon tukehduttavaa ilmaa yhdellä syvällä henkäyksellä. Hän haluaa kuolla johonkin sattumaan." Murhenäytelmässä ei ole tragedian ajattomuutta vaan se kuuluu historialliseen kokemukseen. Barokkimaa- ilma ei kuitenkaan tunne enää historiallista eskatologiaa ja mekanismeja, jolla maalliset asiat voitaisiin lunastaa ja koota lopussa. Niinpä kohtalon ratkaiseminen jää maalliselle ruhtinaalle, joka edustaa ihmiskunnan historiaa. Tämän pitäisi poikkeustilassa ilman lain suojaa tehdä lopullinen päätös, mutta menetettyään kaiken transsendentin perustan, hän näyttää kykenemättömältä tuohon päätökseen ja ajautuu hulluuden partaalle, tyrannisen vallanhimon tai melankolisen marttyyrin hulluuteen. Barokkiruhtinaan kahdet kasvot ovat tyrannin ja marttyyrin; ne jakavat saman juridisen poikkeustilan alueen.

Vuonna 1940 tuon poikkeustilan alueen jakavat suvereenin ja pakolaisen hahmot. Poikkeustilasta on tullut sääntö kuten Benjamin kirjoitti historian teeseissään. Eurooppaa hallitsee moderni tyranni, joka on asettanut lain viralta ja etenee poikkeustilan voimalla. Hän on saanut koko Euroopan shokkiin ja ottanut tehokkaan salamasodan tuomien aktualisoitujen voittojen katkeamattoman ketjun avulla koko Euroopan kohtalon käsiinsä. Eurooppa on täynnä tuossa poikkeustilassa ilman lain suojaa pakenevia pakolaisia, hahmoja, jotka uusi voittoisa Euroo-

pan kohtalo aikoo pyyhkiä muististaan kokonaan pois. Eräs näistä istuu katkonaisia sitaatteja täynnä oleva käsi-kirjoitus vierellään pienessä huoneessa Port Boussa ja kirjoittaa viimeistä kirjettään.

Mutta vaikka Benjamin ei halunnut kuolla traagisena sankarina, ei hän olisi myöskään halunnut kuolla pyhänä marttyyrina, jonka varaan voitaisiin perustaa uusi uskonto. Jälkimmäisestä oli kuitenkin tuleva hänen kohtalonsa niiden ihmisten osalta, jotka eläessään olivat hylänneet hänet pakolaisuuteen, mutta kuoleman jälkeen halusivat puhdistaa hänet läntisen vasemmiston pyhäksi hahmoksi. Benjaminille oli selvää, ettei itse kuolema lunasta tai täytä mitään ja lunastus ei koske kuolleiden ruumiiden idolisoimista vaan ainoastaan sen hauraan maallisen onnen lupauksen lunastusta, joka leijuu unohdettujen asioiden äärellä. Hän uskoi tulevansa kuolemaan, ei isänmaan sankarina tai filosofian marttyyrina, vaan yksinkertaisesti unohdettuna pakolaisena, espanjalaisessa pikkukylässä, jossa kukaan ei tuntenut häntä, tilanteessa, josta ei ollut mitään ulospääsyä.

Syyskuun 26. päivän yönä Benjamin käärii hihansa ylös ja ruiskuttaa tappavan annoksen morfiinia suoneensa. Aluksi olotila muistuttaa hieman hänen aikaisemmin tekemiään hasis-transsikokeiluja, mutta vaikutus on paljon voimakkaampi. Jälleen kerran kuvat tunkeutuvat hänen mieleensä muistojen arkistosta, historia ilmaantuu niissä pieninä ajattomina kiteytyminä, kuin yskivän elokuvakameran hajanaisina filmipätkinä. Lopulta kuolemansa hetkellä hän näkee vihdoinkin oman pienen demoninsa, kyttyräselkäisen ukon, joka on elänyt hänen vierellään aina. Tällä kertaa se hymyilee hänelle ja näyttää lo-

pulta sen lyhytelokuvan, jota se on kaikki nämä vuodet kuvannut. Kuolemansa hetkellä Benjamin ei näe Jumalaa tai Saatanaa, ei filosofien kirkkaita muotoja tai kuolematomien sankareiden yhteisöä. Hän ei koe jumalallista valaistumista eikä kukaan laula Hoosiannaa. Sen sijaan pieni kyttyräselkä pyörittää elokuvafilmiä ja Benjaminille seuraa hajaantuneen katsojana profaania illuminaatiota.

Luulen, että se ”koko elämä”, jonka kerrotaan liukuvan kuolevan silmien editse, koostuu tällaisista kuvista, joita ukkelilla on meistä kaikista. Ne välähtävät nopeasti ohi kuin nuotiukasti sidotun kirjasen lehdet, jotka olivat kerran elokuvanäyttämöidemme edeltäjiä... Ukkelilla on kuvia minustakin. Se näki minut piilopaikassa ja saukon häkin äärellä, talvi-aamuna ja puhelimen edessä eteiskäytävässä, panimomäen juurella perhosineni ja luistinradalla torvimusiikin soidessa, ompelurasian ääressä ja pöytälaatikollani, kukkapihalla ja maatessani sairaana vuoteessa, Glienickessä ja rautatieasemalla. Nyt se on työnsä tehnyt. Kuitenkin sen ääni, joka muistuttaa kaasusukan suhinaa, kuiskaa minulle vuosisadan kynnyksen yli sanat: *Liebes Kindlein, ach, ich bitt', Bet' fürs bucklig Männlein mit* – ‘rakas lapsi, voisithan rukoilla hie-
man ukkelinkin puolesta’.

Lopputekstit

Entäpä käsikirjoitus? Ottiko Gurland sen mukaansa? Benjaminin itsemurhasta järkyttyneet Espanjan viranomaiset päästivät nimittäin seuraavana päivänä Gurlandit rajan ylitse. Neljäkymmentä vuotta myöhemmin Lisa Fittko kirjoitti muistonsa Benjaminin viimeisistä hetkistä. Gershom Scholem, Benjaminin kirjallisen jäämistön

haltija, otti Lisaan heti yhteyttä ja pyysi tätä kertomaan kaikki yksityiskohdat matkasta Pyreneiden ylitse. Tuohituneena Scholem yritti urkkia, oliko Benjamin puhunut käsikirjoituksesta mitään tarkempaa, mutta Lisa sanoi, ettei käsikirjoituksen sisältö ollut tuolloin hänen ensimmäinen huolenaiheensa. Tuskastuneena Scholem ilmoitti, ettei mitään käsikirjoitusta ollut olemassa, ettei kukaan edes tiennyt sellaista koskaan olleen. Oliko kyseessä lopullinen versio Benjaminin kesken jääneestä elämäntyöstä, *Passagen Werkistä*? Georges Bataille oli piilottanut siitä osia Ranskan kansalliskirjastoon Saksan vallatessa Pariisin, ja tekstit on julkaistu Benjaminin koottujen laitosten viimeisessä osassa. Mutta olivatko ne samoja kuin tuon mustan raskaan matkalaukun sisältö? Mitä matkalaukku sisälsi? Oliko se mystinen mustalaatikko, joka olisi vihdoinkin avannut tien Benjaminin todelliseen ajatteluun, kuten Platonin kirjoittamaton oppi tai Aristoteleen dialogit? Vai oliko se ainoastaan pino tyhjiä papereita tai sekavia muistiinpanoja, irrallisia fragmentteja maallisesta elämästä? Kenties voimme saada siitä selkoa vain seuraamalla Benjaminin jättämää testamenttia, hänen kategoratiivista imperatiiviaan ainoalle maalliselle lunastuksen ja oikeudenmukaisuuden hahmolle, opiskelijalle, joka on ikuisesti eksynyt, lopullisesti maanpaossa, kaikista pyhistä kirjoista. “Lue se mitä ei koskaan ole kirjoitettu.”

Markku Koivusalo

FILOSOFIN KUOLEMA

KIRJALLISUUTTA